

TÓDOR Csaba¹:

A kapcsolatiság mint a teológiai módszertan lehetősége

Abstract. Relationality as a Theological Method

Relationality as a theological method examines the methodological framework that unites globalization, multiculturalism, postmodern thought, and contemporary science. The relational perspective is not only an increasingly recognized approach to understanding reality but also offers a new perspective in theology. It appears particularly significant in existentialist philosophy and theology, where it provides a fundamental framework for exploring the dynamic relationships between humanity, the world, and God. Drawing on the methodological approaches of Ebeling and Tillich, as well as Kenan Osborne's relational method, this study seeks to connect contemporary challenges with traditional religious perspectives. Through the concept and methodology of relationality, new layers of meaning emerge. The aim is to demonstrate how this methodological approach is understood and applied in addressing the relevance and applicability of theology today.

Keywords: relational theology, globalization, postmodernism, existentialism, theological method

¹ Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár; e-mail: todorcaba@gmail.com.

Bevezető

A kapcsolatiság fogalma új alapot kínál a teológiai módszertan számára, különösen a globalizáció, multikulturalizmus és posztmodern gondolkodás összetett kérdéseinek vizsgálatában. Ez a megközelítés egyaránt épít az ontológiai különbségek, a történeti dimenziók és a társadalmi relációk dinamikájának elemzésére. A relacionalitás alapvetően új módon kapcsolja össze a hagyományos vallási megközelítéseket a kortárs filozófiai és tudományos gondolkodással. A tanulmány középpontjában az áll, hogyan válhat a kapcsolatiság a teológia reflexív eszközévé, amely képes a jelen társadalmi és tudományos kihívásaira válaszolni. A cél annak bemutatása, hogy ez a megközelítés miként integrálható a teológia időszerűségének és alkalmazhatóságának előmozdítására.

A relacionalitás értelmezése

A relacionalitás fogalmát mind a társadalomtudományokban, mind a teológiában használjuk, mivel a kapcsolatok sokfélesége az ontológiai különbségekben valósul meg. Az ontológiai különbségek bizonyos esetekben okozati hatásokkal bírnak, ami a relacionalitás kulcsfontosságú aspektusára világít rá. Egyrészt fontos megérteni a kapcsolatok jellegét ahhoz, hogy értékelni tudjuk azok társadalmi hatását. Másrészt az okozatok azonosítása segíti az ontológiai tisztázást, és így az ontológiai különbségek megértése a relacionalitás filozófiai alapjává válik.

Az ontológiai entitások, vagyis az, hogy egyik dolog miben más, mint a másik, valamint a köztük levő kapcsolat lehetőségének megértése azokban a nézetekben gyökerezik, amelyek a társadalmi jelenségeket tisztán strukturális vagy metafizikai erőkkkel magyarázzák.² Az episztémé ontológiai önazonossága vagy entitása egyrészt strukturális relacionalitást tesz lehetővé egy másik dologgal, másrészt metafizikai ereje által tartalmi vonatkozást hordoz.

A strukturális relacionalitás a társadalmi jelenségeket konkrét relációk mentén próbálja megérteni, nem pedig absztrakt „erők” magyarázatával. Ebben a kontextusban a reflexivitás kulcsszerepet játszik, mivel az egyének és csoportok relációkon keresztül

² TONNER, Philip (2019): *The Univocity of Being*. Continuum. 41.

tapasztalják és formálják a társadalmi valóságot. A reflexivitás mechanizmusa lehetővé teszi, hogy az egyének elemezzék társadalmi helyzetüket, döntéseket hozzanak, és cselekvési stratégiákat alakítsanak ki. A formai tulajdonságok generatív mechanizmusainak azonosítása alapvető fontosságú a relacionalitás szempontjából, mivel a társadalmi relációk nem csupán statikus összefüggések, hanem dinamikus folyamatok, amelyek új tulajdonságokat hozhatnak létre, például normák, értékek vagy hatalmi struktúrák formájában.³

A tartalmi relacionalitás ezzel szemben az entitás metafizikai ereje által mozgatja a formát.⁴ Teológiai értelemben ez a teremtettség belső intencionalitását jelenti, amely egy Isten által mozgatott vitalitás. Ez az aspektus különösen releváns a teológiai elméletek számára, mivel a relacionalitás értelmezése a teremtett világ és az isteni akarat kapcsolatára is kiterjed.

A relacionalitás fogalmának kiszélesítése magába foglalja a múlt hatását a jelenre, valamint a jelenkép formálását. Ennek következményeként a jelen kritikája tudatosítja a relacionalitás történeti dimenzióját, amelyben értelmet nyer, hogy a múltbeli kapcsolati konfliktusok hogyan formálják a jelenlegi társadalmi kontextusokat. Ez arra utal, hogy a társadalmi relációk megértése megköveteli az időbeli folyamatok figyelembevételét is, elkerülve a kizárólag jelenre fókuszáló, úgynevezett prezentista megközelítéseket.⁵

A relacionalitás nem fogadhat el olyan egyszerűsített ontológiát, amely figyelmen kívül hagyja a társadalmi szintek közötti különbségeket. A mikro-, mezo- és makroszintű relációk nem egyformák, és az ezek közötti kapcsolatokat részletesen meg kell érteni ahhoz, hogy a társadalmi rendszereket helyesen értelmezhessük.

Összegzésként elmondható, hogy az egyének, csoportok és társadalmi struktúrák közötti relációkat nemcsak deskriptív szinten, hanem okozati, reflexív és történeti aspektusaikban is vizsgálni kell. A relacionalitás megközelítése nem pusztán egy divatos kifejezés, hanem egy komplex analitikai keret, amely átfogó ontológiai és episztemológiai finomhangolást igényel.

³ DONATI, Pierpaolo – MALO, Antonio – MASPERO, Giulio (szerk.) (2019): *Social Science, Philosophy and Theology in Dialogue*. London, Routledge. ix., xii.

⁴ I. m. 17.

⁵ I. m. xi., xiii.

Az ontológiai relationalitás lehetősége⁶

A relationalitás különböző területeken működik, és annyiban releváns, amennyiben elősegíti a különböző tudományterületek közötti kommunikációt és integrációt. Ebben a fejezetben a relationalitás teológiai értelemben vett működésére összpontosítunk. A relációs ontológia egy olyan fogalmi alap, amely nemcsak összekapcsolja a teológiát a különböző tudományterületekkel, hanem az episztémé teológiai értelmezését is lehetővé teszi.⁷ E felfogás szerint a valóság maga is relációs; a lét és a létezés természete kölcsönös összefüggéseken alapul.

Az ontológiai relationalitás a lét és az esszencia közötti szoros kapcsolatra épít, amely elmozdul Platón transzcendens esszenciáinak elképzelésétől az esszenciák világba való beágyazottságának hangsúlyozása felé. E megközelítés szerint az esszencia nem elkülönül a konkrét világtól, hanem dialektikus kapcsolatban áll a léttel, és annak folyamatosan jelenlévő része.⁸ Az esszencia a gondolkodás és a nyelv révén a konkrétban és a valóságosban tárul fel. Ez a kapcsolódás dialektikus: az esszencia és a konkrét valóság egymást kölcsönösen feltételező viszonyban állnak.

Thomas Sheehan a „szubjektumhoz való fordulat” példáját használja, amikor hangsúlyozza az emberi szubjektivitás belső mozgását, vagyis a lélek belső törekvését az abszolút valóság felé. Ebben az újragondolásban az emberi megismerés lényege inherensen dinamikus: a „létezés” és a „gondolkodás” egysége. Ez a dinamikus egység az emberi létezés transzcendenciáját tükrözi, amelyet egy veleszületett, abszolút minőség jellemez. E nézőpont szerint a megértés nem statikus, hanem Isten keresésének folyamatos folyamata, amely a teológiát az emberi kutatás lényegébe ágyazza.

E megközelítés szerint egy dolog metafizikai ereje dinamikus jellegű, azaz az esszencia és a konkrét létező közötti állandó mozgást és párbeszédet hoz létre. A konkrét sokfélesége és az absztrakt egység állandó kölcsönhatása teremti meg az ontológiai

⁶ OSBORNE, Kenan (2009): *A Theology of the Church for the Third Millennium: A Franciscan Approach*. (Studies in Systematic Theology). Brill, Leiden. 48–49.

⁷ GUTTING, Gary (2005): *Foucault: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford. 35–38.

⁸ EBELING, Gerhard (1973): *Introduction to a Theological Theory of Language*. Ford. R. A. Wilson. London, William Collins Sons and Co. 54–55.

tartalom fogalmát, amely így nem statikus, hanem folyamatosan mozgásban van.⁹ Az ontológiai relationalitás lényege az, hogy az esszencia a konkrét dolgokban tárul fel, és a világgal folyamatos kölcsönhatásban létezik. Ez az ismeretelméleti folyamat nem Platón módjára az esszenciák transzcendens intuícióján alapul, hanem a konkrét valóságba való behatoláson, amely az esszenciát annak konkrétságában tárja fel.¹⁰

Az ontológiai relationalitás következményei a következők:

1. **Immanencia:** Az esszencia a létezők immanens része, nem független vagy azok feletti, hanem a lét struktúrájának része.
2. **Kreatív folyamat:** A lét, az esszencia és az episztémé közötti mozgás folyamatos és kreatív, amely az absztrakt és a konkrét egységét keresi.
3. **Fogalmi rendszer relációs természet:** Az ontológiai relationalitás a legabsztraktabb fogalmaktól (mint az abszolútum, lét, semmi) a legkonkrétabbakig halad, hangsúlyozva a fogalmak relációs természetét.¹¹

Ez a megközelítés lehetővé teszi a teológia és más tudományterületek közötti interakciót azáltal, hogy közös keretet biztosít a valóság megértéséhez. Elismeri a különböző episztemológiák és módszertanok közötti kölcsönhatásokat egy relációs mátrixban. Minden tudományterületnek megvan a maga sajátos episztemológiája (pl. a szociológia a társadalmat vizsgálja, a filozófia az antropológiai dimenziókat, a teológia pedig Isten fogalmát értelmezi mint legfőbb ontológiai fogalmat, amelynek célja az üdvösség értelmezése az emberi létezés dimenziójában). Ezek az episztemológiák azonban nem elkülönültek, hanem relációs ontológiájuk révén kommunikálnak egymással. Például az orvostudomány tanulmányozásához szükség van a biológia, kémia és fizika integrálására, mivel a vizsgált tárgy természeténél fogva mindezekhez kapcsolódik. Hasonlóképpen más tudományterületek is kereszttulásokat tesznek egymásra, mivel a tanulmányozott tárgy relációs jellege ezt megköveteli. A különböző módszertanok, bár saját

⁹ SHEEHAN, Thomas (1987): *Karl Rahner: The Philosophical Foundations*. Preface by Karl Rahner, SJ. Ohio (OH), University Press. 56–57.

¹⁰ RUOKANEN, Miikka (1982): *Hermeneutics as an Ecumenical Method in the Theology of Gerhard Ebeling*. Helsinki, Luther Agricola Society B13. 308.

¹¹ I. m. 5., 245.

tudományterületükhöz kötődnek, képesek kommunikálni és kölcsönhatásba lépni közös relációs alapjuk révén. Ez a megközelítés tükrözi a különféle vizsgálati módszerek dinamikus együttműködését a komplex valóságok tanulmányozása során.

A relationalitás szimbolikája a görög templom metaforájával írható le. A tudományterületek (szociológia, filozófia, teológia) egy görög templom oszlopaiként jelennek meg. Az oszlopok egy adott tudományterületet jelképeznek, amelyek egy adott dimenziót vizsgálnak (pl. a szociológia a társadalmi jelenségeket, a filozófia az emberi létet, a teológia a háromsági személyek individuumát). A boltív által megjelenített relációs ontológia összekapcsolja ezeket a tudományokat, lehetővé téve kölcsönös kommunikációjukat és támogatásukat. A teológia ebben az építményben a timpanon, a dekorációs központ, amely szimbolizálja az átfogó keretet, amely a tudományterületeket egy közös társadalmi és metafizikai megértéshez kapcsolja.¹²

A relációs paradigmában különbséget kell tenni az interdiszciplinaritás és a transzdiszciplinaritás között. Az interdiszciplinaritás a tudományterületek elemeit ötvözi, határait átfordva, míg a transzdiszciplinaritás túlmutat a tudományterületek határain, de továbbra is azokhoz kötődik. Ezek között önálló, de áthallásos szerkezetként működik a relációs paradigma, amely meghatározza, hogyan kapcsolódnak és erősítik egymást a tudományágak. Ebben a paradigmában a trianguláció módszere is alkalmazható:¹³ egy adott valóság közös megfigyelése révén a tudományterületek háromszögelhetik nézőpontjaikat. Ez lehetővé teszi egy közös fogalmi keret azonosítását, amely szinergikussá teszi őket a vizsgált tárgy megértése során.¹⁴ A vizsgált valóság relációs jellege által közös nyelv és kölcsönös megértés alakulhat ki.¹⁵

A relationalitás és a társadalmi ontológia

A relationalitás fogalmát a relációs szociológia és a Luhmann-féle rendszerelmélet összevetésével vizsgáljuk. Luhmann értelmezése szerint a társadalmi rendszerek autonóm működéssel rendelkeznek, amely kizárólag belső folyamataikból és környezetükkel való

¹² DONATI – MALO – MASPERO (2019), xxxii.

¹³ Uo.

¹⁴ I. m. 44.

¹⁵ I. m. 88.

interakcióikból érthető meg, transzcendens hivatkozás nélkül. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi rendszerek még Isten-fogalom hiányában is képesek létrejönni, mivel azok autopoietikus módon (saját maguk által) alakulnak ki és maradnak fenn.¹⁶

A relációs szociológia szerint a társadalmi rejtélyek megoldásához olyan társadalmi ontológia szükséges, amely egy megfelelő szociológiai episztemológiát támogat, feltételezve egyfajta társadalmi objektivitást. Ez az ontológia és episztemológia a kritikai realizmus elveivel összhangban működik, amely analitikus és relációs megközelítést alkalmaz. Ennek alapján a reláció nem pusztán az elemek egyszerű összessége vagy tranzakciója, hanem egy önálló struktúra, amely más dolgokkal való kapcsolaton keresztül formálódik. Például a vízmolekula (H₂O) tulajdonságai és okozati képességei nem a hidrogén és az oxigén egyedi tulajdonságainak egyszerű összegéből származnak, hanem a molekuláris relációs struktúrából erednek.

A társadalmi világban azonban a relációs struktúra az érintett alanyok cselekvésétől függ. Ez a struktúra nem mechanikus, hanem relációs visszacsatolásokon keresztül működik, amelyek lehetnek pozitívak vagy negatívak. A relációs struktúrában megjelenő kapcsolati dinamika a „mi-reláció” fogalmával ragadható meg, amely a társadalmi alanyok – például egy pár vagy család – közötti relációs kötést tükrözi.

A relációs szociológiában tehát a racionalitás nem csupán az egyének vagy elemek kölcsönhatása, hanem egy önálló struktúra, amely meghaladja az egyes résztvevők tulajdonságait. A társadalmi kapcsolatokban ez a struktúra az alanyok közötti relációkból ered, amelyek aktív cselekvés és visszacsatolási mechanizmusok által jönnek létre. Ez a megközelítés hangsúlyozza a kapcsolatok szervezett természetét és azok központi szerepét a társadalmi valóság kialakításában.

Teológiai episztemológia és a relationalitás perspektívája

Először is világos különbséget kell tenni a görög és a keresztény teológiai episztemológia között. A teológiai episztemológia szerint az emberi megismerés lehetősége nem az ismert tárgy belső tulajdonságaiból (Platón és Arisztotelész), sem a megismerő alany

¹⁶ LUHMANN, Niklas (1990): *Il sistema sociale. Bologna: il Mulino*. 207., 210. [saját fordítás].
Vö. DEPELTEAU, François – POWELL, Christopher (szerk.) (2013): *Relational Sociology: Ontological and Theoretical Issues*. New York, Palgrave Macmillan. 85., 213.

képességeiből (modernitás) fakad, hanem relációban gyökerezik. A valóság meghaladja az emberi konceptualizáció lehetőségeit. Csak akkor ismerhető meg hitelesen, ha egyrészt ontológiai esszenciaként, ami misztérium jellegű, másrészt relációs struktúraként ismerjük el.

Ebben az összefüggésben nemcsak a teológia és episztémé, hanem a teológusnak az episztéméhez való viszonyát is tárgyalni kell. A teológusnak nem kell mindent megértenie és megmagyaráznia. Teológus az is, aki képes összekapcsolni (*sunagagei*) a valóság különböző képeit egy képpé vagy a kapcsolatokban létrehozni a nagy kép árnyékát vagy töredékét. Ez a gondolkodás analóg az összegyűjtéssel (*sum-ballein*), ahol a teológus nem zárkózik be fogalmakba, hanem nyitott marad a kapcsolatok felismerésére. A kappadókiai atyák például (Nazianzosi Gergely, Nüsszai Gergely, Nagy Baszileiosz) arra a kérdésre kerestek választ, hogy milyen értelemben tekinthető a teológia tudománynak, abban, ahogy ők összekapcsolták a hitet és a tudományos megismerést.¹⁷ A görög gondolkodásban a tudomány (*epistémé*) az igazság keresése során az okozati láncok logikus megértésére korlátozódott, míg a teológia forrása a hit, amely látszólag alárendelt helyzetben van a racionális megismeréshez képest. A kappadókiaiak ezzel szemben azt állították, hogy egyrészt a teológia is tudomány, mert az igazság keresése során nem csupán a szükségszerűségeken alapuló racionális logikát követi, hanem egy személyes és szabad relációt is feltételez.¹⁸ A megismerés határait ugyanakkor Isten transzcendenciájával kapcsolták össze. Másrészt a teológiai megismerés nem azért korlátozott, mert az emberi értelem képtelen lenne az igazságot felfogni, hanem azért, mert Isten természete transzcendens. Ezért a teológia nemcsak fogalmi megismerésen alapul, hanem kapcsolati megközelítést igényel, amely a személyes Istenhez való kapcsolaton keresztül válik valóságossá. Harmadrészt, kitégítették a *logos* fogalmát, az *ut ratio* és *ut relatio* kifejezések értelmezési horizontjába. A teológia tudományként tehát nemcsak a görög értelemben vett tiszta racionalitásra (*logos ut ratio*) korlátozódik, hanem magában foglalja a kapcsolatok dinamikáját (*logos ut relatio*) is.¹⁹

¹⁷ PÁSZTORI-KUPÁN István (2010): *Követvén a szent atyákat: Az ógyház dogmatörténete 381-ig*. Kolozsvár, Napoca Star – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. 117–162.

¹⁸ YOUNG, Frances M. (1993): *The Making of the Creeds*. London, SCM Press. 53–57.

¹⁹ MANTOVANI, Mauro – PERILLO, G. (szerk.) (2012): *Momenti del Logos*. Róma, Edizioni Nuova Cultura. 197–219.; MASPERO, Giulio – WOZNIAK, Robert J. (szerk.) (2012): *Rethinking Trinitarian Theology: Disputed Questions and Contemporary Issues in Trinitarian Theology*. London – New York, T&T Clark. 211–229.

Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a teológia ne csak szükségszerű összefüggéseket, hanem szabad és személyes kapcsolódásokat is vizsgáljon. A teológia gyakorlati dimenziójának megvalósulási lehetőségét keresik, amikor megállapítják, hogy a teológia nem pusztán absztrakt tudás, hanem egy élő kapcsolat Krisztussal, az Egyházzal és a szentségekkel.²⁰ Ez a megközelítés megerősíti, hogy a teológia objektív kapcsolatokon alapuló tudomány, és nem elméleti spekuláció.

A kappadókiai atyák tehát azt keresték, hogyan lehet a teológiát valódi tudományként értelmezni anélkül, hogy az elveszítené sajátos természetét. Válaszuk az, hogy a teológia tudományként a görög logika módszereit alkalmazza, de azt egy relációs, személyes dimenzióval egészíti ki, amely az isteni misztérium és az emberi szabadság megértésére is kiterjed. Így a teológia nem csupán „alárendelt hitismeret”, hanem egy teljes értékű tudomány, amely az isteni és emberi valóságot egyaránt vizsgálja. A görög logosz az igazság keresését a szükségszerű kapcsolatok felismerésére korlátozta, míg a teológiai logosz ezt kiterjeszti a szabad relációk világára is.

A kapcsolatiság és Isten fogalmának ontológiai vizsgálata

A teológiai megismerés kizárólag relációs úton valósulhat meg, mivel tárgya, Isten, transzcendens természetű. Ez a relációs megközelítés megköveteli a személyes kapcsolatot Jézus élettörténetével, amely az isteni létalap kiteljesedését jeleníti meg.²¹ Az isteni létalap ontológiai természetű, transzcendens, és alapvetően titokjelleggel bír.²² E létalap nem pusztán tárgyiasítható valóságként értelmezhető, hanem egy személyes, transzcendens létezőként, amely túlmutat az emberi fogalmi és logikai struktúrák határain.

Isten transzcendenciája azt eredményezi, hogy megismerése nem lehet kizárólag racionális vagy elméleti. Ehelyett egy olyan megközelítés szükséges, amely magában foglalja a személyes kapcsolódást és tapasztalatot. A teológiai megismerés ezért nem információszerzés vagy absztrakt igazságok megértése, hanem egy élő kapcsolat kialakulása

²⁰ DONATI – MALO – MASPERO (2019), 87.

²¹ PRZYWARA, Erich (2014): *Analogia Entis*. Ford. John R. Betz és David Bentley Hart. William B. Eerdmans. 412.

²² TILLICH, Paul (1951): *Systematic Theology*. Vol. 1. Chicago, The University of Chicago Press. 110.

Isten és az ember között. Ez a kapcsolat a keresztény hit szerint Jézuson keresztül valósul meg, aki az isteni és emberi természet egységében közvetíti Isten megismerhetőségét.²³

Ez a megközelítés különbözik a klasszikus görög filozófiai gondolkodástól, ahol a megismerés alapvetően a tárgy belső tulajdonságaira vagy a megismerő értelem képességeire épül. Jézus az a közvetítő személy, akin keresztül az emberi megismerés elérheti Istent. Az ő megtestesülése és történeti jelenléte teszi lehetővé, hogy Isten ne maradjon teljesen elérhetetlen. Jézusban az isteni és az emberi természet egyszerre megtalálható anélkül, hogy összekavarodna, létrehozva a krisztusi létet. Így a vele való kapcsolat révén lehetőség nyílik az Istennel való kapcsolatra is, anélkül, hogy a teremtő–teremtmény azonosulásáról beszéljünk. A teológiai megismerés tehát nem absztrakt módon, hanem Jézussal és az ő történetével való valós kapcsolat által valósul meg, beleértve az úrvacsorai közösséget, a keresztségben elfogadott isteni megszólítást és elhívást, valamint az egyház közösségét. A teológiai megismerés tehát azért kell relációs is legyen, mert a tárgy (Isten) transzcendens természete megköveteli, hogy a megismerés ne csupán racionális, hanem személyes, tapasztalati és kapcsolati legyen. Ez a kapcsolat Jézus által valósul meg, aki az isteni és emberi valóság találkozási pontja, nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ember megismerje Istent, és így részesüljön az ő misztériumában. Ezáltal a teológiai megismerés nem csupán elméleti, hanem személyes és tapasztalati jelleget is ölt, amelynek központi elemei az úrvacsorai közösség, a keresztség szentsége, valamint az egyház közösségi élete.

A posztkoloniális feminista teológia különleges perspektívát kínál e relációs megközelítés megértéséhez, különösen a szeretet és a kapcsolatok heterogén és diszkontinuális jellege tekintetében. Gayatri Chakravorty Spivak munkássága a szeretetben megvalósuló kapcsolatok terét olyan titokként írja le, amely empirikusan megtapasztalható, mégis titokzatos marad.²⁴ Spivak, Derrida nyomán, a „misztérium” helyett a „titok” fogalmát használja, amely az etikai találkozások kontextusában nyer jelentőséget.

²³ EBELING, Gerhard (1968): *Word of God and Church Doctrine*, In: *The Word of God and Tradition*. Ford. S. H. Hooke. London, Wm. Collins Sons and Co. – Philadelphia, Fortress Press. 164.

²⁴ SPIVAK, Gayatri C. (1999): *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge (MA), Harvard University Press. 384.

Spivak dekonstrukciós módszere kritikailag vizsgálja az identitás fogalmát, amelyet nem veleszületett adottságként, hanem diskurzívan konstruált, decentralizált és dinamikus valóságként értelmez. Ez a decentralizált szubjektumfelfogás elveti az esszencialista eredetfogalmakat, és célja, hogy a posztkoloniális diskurzusokat megóvja a fundamentalista politikai interpretációktól. Spivak szerint az identitás nem statikus, hanem egy „stratégiai esszencializmus” keretében alkalmazható, amely provizórikus alapot nyújt a megközelítéshez, megőrizve a rugalmasságot és a nyitottságot.

A teológiai megismerés és a posztkoloniális gondolkodás metszéspontja a kapcsolatiságban érhető tetten. Mindkét megközelítés hangsúlyozza a relációk, a tapasztalat és a személyes interakciók fontosságát, amelyek lehetőséget adnak az isteni misztérium és az emberi valóság mélyebb megértésére.²⁵ Ezáltal a teológiai és posztkoloniális perspektívák kölcsönösen gazdagítják egymást, új megvilágításba helyezve az Isten és ember közötti kapcsolat ontológiáját.

A szükségszerűség és szabadság fogalma a megismerésben

A görög *logosz* hagyományosan a szükségszerűséggel társul, amely a világ és a létezők belső logikai összefüggéseit, valamint oksági láncolatait tárja fel. Ez a megközelítés az univerzumban rejlő objektív törvényszerűségekre – például a természet rendjére – irányul.²⁶ A teológiai *logosz* azonban nem szorítkozik csupán a szükségszerűség feltárására. Kiterjed a szabadság dimenziójára is, amely nem a determinált világ része, hanem az emberi és isteni cselekvés alapvető sajátossága.²⁷

A szabadság a személy valóságában gyökerezik. Csak autonóm személy képes szabad döntéseket hozni és cselekedni. A teológiai *logosz* ezért a személyes lét ontológiájára is kiterjed, amely túlmutat a természet szükségszerűségein. A személy – legyen az emberi vagy isteni – nem redukálható a természeti törvényszerűségekre. A személyiség meghatározó eleme a kapcsolatokban való lét és a szabad cselekvés képessége, amely a szeretetben, a közösségben és a teremtő aktivitásban nyilvánul meg.

²⁵ ABRAHAM, Susan (2007): *Identity, Ethics, and Nonviolence in Postcolonial Theory: A Rahnerian Theological Assessment*. Palgrave Macmillan US. 118.

²⁶ OSBORNE (2009), 132.

²⁷ ABRAHAM (2007), 19.

Ez a megközelítés nem tagadja a görög *epistémé* – a szükségszerűségen alapuló tudományos ismeretek – érvényességét, hanem kiterjeszti annak látókörét, hogy magában foglalja a személyes kapcsolatok és a szabadság dimenzióját is. Így a teológiai *logosz* képes felismerni az emberi személy sajátosságait, amelyekben a szabadság és a kapcsolatok dinamikája egyaránt érvényre jut.

A keresztény gondolkodás a görög filozófia örökségéhez viszonyulva előmozdította a hit és a bizalom integrációját. Míg a római intellektuális világ – Platón hatását megőrizve – a hitet a megismerés alacsonyabb szintjére helyezte, a kereszténység a megismerés alapjaként tekintett a hitre, amely túlmutat a tisztán racionális oksági láncolatok feltárásán, és a szabadságot, valamint a személyes kapcsolatokat helyezi előtérbe.²⁸

A teológiai *logosz* a szükségszerűség és szabadság integrációját valósítja meg. Ez az integráció lehetővé teszi, hogy a teológia egyszerre érintse a teremtett világ rendjét és a személyes kapcsolatok dinamikáját, különösen Isten és az ember kapcsolatát. A szabadság itt nem csupán a külső kényszerek hiányát jelenti, hanem azt a képességet, hogy a személy kapcsolatba lépjen másokkal, különösen Istennel. Ez a kapcsolat a szeretetben, az önatadásban és a közösségben valósul meg, amelyek a teológiai megismerés központi dimenziói.²⁹

A szabadság és a szükségszerűség egysége relációs alapokon értelmezhető, ahol a természet rendje és a személyes kapcsolatok összefonódnak. A teológiai *logosz* így nemcsak a világ törvényszerűségeit, hanem a személyek közötti kapcsolatok szabadságát is magában foglalja, mélyebb megértést nyújtva a személy valóságáról.³⁰ Ezáltal az *epistémé* új távlatokat nyit: nemcsak a természet szükségszerű rendjét, hanem a szabadságot és a személy dimenzióit is magában foglalja.³¹

²⁸ PLATÓN (*Állam*, VI. könyv, 509 D-511 C): A megismerés négy fokozatának megkülönböztetése: 1. képzelődés (görögül: *eikon*), 2. hit/bizalom (görögül: *pistis*), 3. diskurzív gondolkodás (görögül: *dianoia*), 4. tudás és bizonyosság (görögül: *episteme*), amely az értelemre alapozódik.

²⁹ OSBORNE, Kenan B. O.F.M. (1969): *New Being: A Study on the Relationship between Conditioned and Unconditioned Being according to Paul Tillich*. Springer Netherlands. 127., 132.

³⁰ OSBORNE (2009), 182.

³¹ DONATI – MALO – MASPERO (2019), 87.

Ez a relációs szemlélet horizontális és vertikális dimenziókat egyaránt ötvöz. Nemcsak Isten és az ember kapcsolatát helyezi középpontba, hanem a teremtett világ és a tudományok vizsgálatát is. A teológiai episztemológia radikálisan relációs keretben gondolja újra a megismerést, amelyben a valóság személyes és transzcendens természete áll a középpontban. Ez a megközelítés nemcsak a teológia, hanem más tudományágak számára is gazdagító hatású, mivel azok számára is lehetőséget nyit a relációs struktúrák és a személyes szabadság mélyebb felismerésére.

A teológiai episztemológia alapja a relációs megismerés

A teológiai episztemológia alapvetően különbözik a modern, autonóm és önmagába zárt *ratio* fogalmától, amely kizárja a relációs és többdimenziós valóság értelmezéseit. A teológiai episztemológia ezzel szemben elismeri, hogy a megismerés csak relációs úton valósulhat meg, mivel mind a megismerés tárgya (például Isten vagy a valóság), mind annak legmélyebb struktúrája kapcsolati természetű. Sem Isten, sem a valóság nem érthető meg izoláltan, hanem csak akkor, ha az ember tényleges, tapasztalati kapcsolatba lép velük.

A megismerés relációs természetéből következik, hogy Isten megismerése nem merülhet ki pusztán fogalmi vagy logikai elemzésben. Ehelyett egy személyes, dinamikus kapcsolat révén történik, amelyben a megismerő szubjektum és az isteni valóság közötti interakció alapvető jelentőséggel bír.³² Hasonlóképpen a valóság legmélyebb struktúrája is relációs természetű: a teremtett világot áthatja a Teremtő Isten kapcsolati jellege, ami azt jelenti, hogy a valóság nem egyszerűen izolált elemek halmaza, hanem összefüggő kapcsolatok rendszere. Ez a gondolat nemcsak a teológiában, hanem a természettudományos megfigyelésekben is visszaköszön: például az anyag szerkezete, az ökoszisztémák vagy társadalmi rendszerek megértése is a kapcsolatok elemzésén alapul.

A megismerés dinamikus folyamatként való megragadása feltételezi a megismerés tárgyának relációs jellegét. Tehát nem egy statikus vagy egyoldalú folyamatról van szó. Az emberi értelem nem uralhatja a megismerés tárgyát, hanem nyitottá kell válnia a valóság dinamikus természetére. Például Isten megismerése a keresztény hagyományban a Krisztussal

³² WILLIAMS, Arthur – WALSH, James J. – HYMAN, Arthur (2010): *Philosophy in the Middle Ages: The Christian, Islamic, and Jewish Traditions*. Hackett Publishing Company, Inc. 639.

való kapcsolatban valósul meg, amely nem pusztán elméleti, hanem gyakorlati és személyes tapasztalat. Az apofatikus megközelítés különösen hangsúlyozza ezt a dinamizmust: Isten megismerhetősége éppen az ő megismerhetetlenségének elismerése révén válik lehetségessé.³³

Ez nem azt jelenti, hogy Istenről ne lehetne beszélni, hanem hogy minden kijelentés a titok tiszteletben tartásával történik.

Ez a relációs megközelítés a teremtett világ megismerésére is alkalmazható, amely szintén túllép az emberi értelem korlátain. A megértés igazi mélysége csak a relációkban bontakozhat ki, ahol a valóság a maga komplexitásában és dinamizmusában tárul fel.

A modern ratio kritikája és a relációs megközelítés

A modern *ratio*, amely elszakadt a kapcsolati dimenzióktól, „kasztrált logoszként” jelenik meg.³⁴ Ez a reduktív racionalitás elvesztette generatív képességét, azaz azt, hogy új összefüggéseket és jelentéseket hozzon létre.³⁵ Ennek következménye a tudományos diszciplínák közötti párbeszéd ellehetetlenülése és az interdiszciplinaritás problémája. A teológiai episztemológia ezzel szemben a relációkra alapozott megismerést szorgalmazza, amely képes új lehetőségeket teremteni. Ez nem csupán a tudományos diszciplínák közötti együttműködést segíti elő, hanem az isteni titokkal való kapcsolat révén a valóság mélyebb dimenzióit is feltárja. A teológiai episztemológia arra ösztönzi a tudományokat, hogy ismerjék el saját korlátaikat (*kenózis*, azaz kiüresedés), és forduljanak a relációk felé, amelyek új lehetőségeket teremtenek.³⁶

A teológia mint *ancilla mysterii* felfogás átértékelődött. A teológia nem a „tudományok királynőjeként” áll a többi diszciplína felett, hanem mint *ancilla mysterii*, a misztérium szolgáloja működik. Ez a szolgáló szerep abban nyilvánul meg, hogy a teológia nem zárja le a valóság értelmezését dogmatikus formulákban, hanem nyitva marad

³³ EGAN, Harvey (1978): Christian Apophatic and Kataphatic Mysticism, In: *Theological Studies*. 39. 399–426.

³⁴ MASPERO, Giulio (2019): Trinitarian Ontology and Interdisciplinary Research, In: Pierpaolo, Donati – Malo, Antonio – Maspero, Giulio (szerk.): *Social Science, Philosophy and Theology in Dialogue: A relational Perspective*. London, Routledge. 86.

³⁵ I. m. 83.

³⁶ I. m. 87.

a valóság többledimenzióira.³⁷ A teológia lényege a lét titkával való kapcsolatban áll, amely elismeri Isten végtelen és megismerhetetlen természetét. Az apofatikus hagyomány hangsúlyozza, hogy Isten igaz megismerése csak az ő titokzatos mélységeinek tudatosítása révén lehetséges.

Az emberi létezés alapvetően a szabadság és a determinizmus kettőssége között bontakozik ki. Ez a polaritás teszi lehetővé, hogy az életet mint olyan folyamatot értelmezzük, amely önmeghaladásra törekszik. A létező minden vertikális irányultsága a végső lét felé való törekvést jelenti, amely a lét esszenciális dinamikája.

Az ÉN önmeghaladási kísérlete túlmutat az ÉN horizontális önazonosság és önfeladás mozgásán. Az élet önmeghaladása csak az egyén öntudatát alkotó dolgok transzcendens felülmúlásának képességében értelmezhető.

De mit is jelent valójában az önmeghaladás? Az emberi tudat polaritások közötti feszültségből épül fel, ahol a véges és a végtelen egymással folyamatos kapcsolatban áll. Az élet önmeghaladása annak a tudatosságnak a mértékét jelenti, amellyel az egyén a véges és a végtelen lehetőségeket és valóságokat átéli.

Az önmeghaladás ellentéte a profanizáció, amely a szentből való kihullást, a transzcendenciával szembeni ellenállást jelenti. Az önmeghaladás két irányban működik: a transzcendens (felemelkedő) és a profán (kieső) irányba. Ezek a folyamatok kizárólag tudati jelenségekként értelmezhetők, empirikus leírásuk lehetetlen. Az élet szentségének állítása és tagadása közötti feszültség fényében láthatóvá válik, hogy a profán lét nem egyszerűen világi vagy szekuláris, hanem a szenttől való elszakadást kifejező állapot.

Az élet önmeghaladási képessége annak fennkölt voltában gyökerezik. A fennkölt lét az emberi létezés töredezettségét mutatja meg, ahol a tragikum és az emelkedettség kettőssége érvényesül. Csak a fennkölt tárhatja fel a tragikumot, és csak a tragikum által értelmezhető az emelkedettség.

A tragikus létezés minden emberi éltől áthat. Az ÉN tragikuma az elidegenedettség és a felelősség kettősségében ragadható meg. A hübrisz ezen kettősség szimbóluma, amelyben az ÉN egyszerre törekszik önmeghaladásra és szenved el idegenedést. A hübrisz a vágyakozás (*erosz*) és a fennköltség paradox összefonódásában valósul meg, ahol az ÉN önmaga végeességének a meghaladására törekszik, amiben a teremtmény öntranszcendenciája valósul meg. Ebben az önmeghaladásban az ÉN önmaga és mások elvesztését kockáztatja.

³⁷ I. m. 85.

Ebből következik, hogy a tragédia elkerülése során az ember elveszítheti fennköltségét és méltóságát. Paradox módon azonban az, aki méltóságától megfosztva él, maga is tragikus figurává válik. Az érvetéstől való szorongás, amely a belső és külső dinamikák feszültségéből fakad, fényt vet az ÉN kontextusának és potencialitásainak hiányos tudatosságára. Az önmeghaladó én transzcendenciában található meg vágyott önmagát, amely még nem valóság.

A szent lét mibenléte abban különbözik a tragikustól, hogy túlmutat a hübrisz természetén. A szent a fennköltség és elidegenedtség kapcsolásában él, anélkül hogy törekedne az önmeghaladásra vagy a vágyakozásra. A potencialitás és aktualitás közötti kapcsolat itt nem folyamat, hanem a lélek állapota.

A profán lét mélyén rejlő démonikus viszonyulás felerősíti a véges korlátozottságát, tragikus konfliktust teremtve önmagával. Ezzel szemben a nyíltan démonikus viszonyulás a szent nevet viselve a végtelen hamis érvényesítést valósítja meg. Így a végesség önmeghatározása a szentség dimenziójában profánná válik, míg az önmeghatározó végtelenség démonikussá.

A relációs episztemológia hatása

A teológiai episztemológia nemcsak a hit és a tudomány párbeszédére nyit teret, hanem a tudományos megismerés új útjait is kijelöli. Ez a relációs szemlélet új „ígéret földjét” kínálhatja, ahol a különböző tudományok közötti kapcsolatok és interakciók révén új összefüggések és jelentések születhetnek. A teológia alázata, amely a kenózis (kiüresedés) gesztusában nyilvánul meg, lehetővé teszi, hogy részt vegyen a valóság dinamikus keresésében, és ezzel szolgálja a misztérium feltárulását. Ezáltal a tudományos diskurzus interdiszciplináris alapra helyezhető, amely a valóság mélyebb és szentebb összefüggéseinek megértését teszi lehetővé.

A teológiai episztemológia tehát a megismerést a reláció alapjára helyezi, elismerve, hogy mind Isten, mind a valóság túlmutat az emberi értelem határain.³⁸ Ez az apofatikus és relációs megközelítés segítheti a modern tudományos diskurzus töredezettségének áthidalását, és új lehetőségeket teremthet a tudományok és a teológia közötti együttműködés számára.³⁹

³⁸ ASHWIN-SIEJKOWSKI, Piotr (2008): *Clement of Alexandria: A Project of Christian Perfection*. T&T Clark. 66.

³⁹ ABRAHAM (2007), 45.

Összefoglalás

A kapcsolatiság fogalma különösen fontos a teológiai módszertanban, mivel a mikro-, mezo- és makroszintű relációk elemzése révén képes feltárni a társadalmi rendszerek és a teológiai reflexió közötti összefüggéseket. Az ontológiai relationalitás alapja az, hogy a lét és az esszencia közötti kapcsolat nem statikus, hanem dialektikus, ahol a teremtett világ és az emberi tapasztalat folyamatos kölcsönhatásban áll egymással. Például a társadalmi normák kialakulása nem csupán strukturális jelenség, hanem a társadalmi relációk dinamikájának eredménye, amely új normákat, értékeket és hatalmi struktúrákat hoz létre. Az időbeliség szerepe szintén kulcsfontosságú: a jelenlegi társadalmi kontextusok értelmezése megköveteli a múltbeli relációk és konfliktusok történeti hatásainak figyelembevételét, ahogyan azt például a vallási hagyományok folytonossága mutatja.

A kapcsolatiság filozófiai alapját az ontológiai különbségek elemzése adja, ahol a dolgok formai és tartalmi relációi nem elválaszthatók egymástól. Teológiai értelemben a tartalmi reláció Isten teremtő vitalitását tükrözi, amely dinamizmust és transzcendens kapcsolatot feltételez minden létező között. Például a keresztség szentsége nemcsak egyéni spirituális élmény, hanem egy relációs struktúra, amely az egyház közösségébe való beilleszkedést is jelenti. A reflexivitás a kapcsolatiság központi eleme, hiszen lehetővé teszi az egyének és csoportok számára, hogy megértsék és formálják társadalmi helyzetüket. Ez a gondolat visszavezethető Kenan Osborne kapcsolati teológiájára, amelyben a hit aktív, dinamikus cselekvésként jelenik meg, nem pedig statikus dogmatikai elemként.

A teológiai episztemológia relációs kerete túllép a görög filozófia tisztán logikai megközelítésén, és magában foglalja a kapcsolatok személyes és transzcendens dimenzióit. A teológiai relationalitás fogalma nem csupán teológiai tétel, hanem Isten belső valóságának, életének tartalmi lényege, amelyben a szeretet aktualizálódik. Ezt a teológiai aktualitást a teremtő és teremtmény között megragadottságként értelmezhetjük. A társadalmi szintű relációk értelmezése során a kapcsolatiság paradigmája lehetővé teszi a különböző tudományterületek közötti együttműködést, például az etika, szociológia és teológia integrációját. A görög templom szimbolikájával élve a teológia a timpanon szerepét tölti be, amely összekapcsolja az oszlopként működő tudományágakat, és egy közös ontológiai keretet kínál. A kapcsolatiság tehát nemcsak a teológiai gondolkodás időszerűségét hangsúlyozza, hanem gyakorlati eszközt is kínál a társadalmi és vallási

rendszerek megértéséhez és formálásához. Ez a megközelítés reflexív és dinamikus, lehetőséget teremtve arra, hogy a teológia releváns maradjon a mai komplex társadalmi és filozófiai kérdések közepe.

Felhasznált irodalom:

- ABRAHAM, Susan (2007): *Identity, Ethics, and Nonviolence in Postcolonial Theory: A Rahnerian Theological Assessment*. Palgrave Macmillan US.
- ASHWIN-SIEJKOWSKI, Piotr (2008): *Clement of Alexandria: A Project of Christian Perfection*. T&T Clark.
- CELSOR, Scott A. (2010): Word and Faith in the Formation of Christian Existence: A Study in Gerhard Ebeling's Rejection of the Joint Declaration, In: *Dissertations* (2009). (utolsó megtekintés dátuma: 2024. december 8.). Elérhető itt: http://epublications.marquette.edu/dissertations_mu/41.
- DEPELTEAU, François – POWELL, Christopher (szerk.) (2013): *Relational Sociology: Ontological and Theoretical Issues*. New York, Palgrave Macmillan.
- DONATI, Pierpaolo – MALO, Antonio – MASPERO, Giulio (szerk.) (2019): *Social Science, Philosophy and Theology in Dialogue: A Relational Perspective*. Routledge, London.
- EBELING, Gerhard (1968): Word of God and Church Doctrine, In: *The Word of God and Tradition*. Ford. S. H. Hooke. London, Wm. Collins Sons and Co. – Philadelphia, Fortress Press.
- (1973): *Introduction to a Theological Theory of Language*. Ford. R. A. Wilson. London, William Collins Sons and Co.
- EGAN, Harvey (1978): Christian Apophatic and Kataphatic Mysticisms, In: *Theological Studies*. 39. 3. 399–426.
- GUTTING, Gary (2005): *Foucault: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- LUHMANN, Niklas (1995): *Social Systems*. Ford. John Bednarz, Jr. és Dirk Baecker. Stanford, CA: Stanford University Press.
- MANTOVANI, Mauro (2013): Beauty and Conservation: A Metaphysical, Pedagogical and Ecclesiastical Perspective, In: *Conservation Science in Cultural Heritage*. 13. 1. 285–299. <https://doi.org/10.6092/issn.1973-9494/4189>.
- MANTOVANI, Mauro – PERILLO, G. (szerk.) (2012): *Momenti del Logos*. Róma, Edizioni Nuova Cultura.

- MASPERO, Giulio (2019): Trinitarian Ontology and Interdisciplinary Research, In: Pierpaolo, Donati – Malo, Antonio – Maspero, Giulio (szerk.): *Social Science, Philosophy and Theology in Dialogue: A relational Perspective*. London, Routledge. 74–95.
- MASPERO, Giulio – WOZNIAK, Robert J. (szerk.) (2012): *Rethinking Trinitarian Theology: Disputed Questions and Contemporary Issues in Trinitarian Theology*. London – New York: T&T Clark.
- OSBORNE, Kenan (2009): *A Theology of the Church for the Third Millennium: A Franciscan Approach*. (Studies in Systematic Theology). Brill, Leiden.
- OSBORNE, Kenan B. O.F.M. (1969): *New Being: A Study on the Relationship between Conditioned and Unconditioned Being according to Paul Tillich*. Springer Netherlands.
- PÁSZTORI-KUPÁN, István (2010): *Követvén a szent atyákat: Az ógyház dogmatörténete 381-ig*. Kolozsvár, Napoca Star – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet.
- PLATÓN: *Állam*. VI. könyv. 509 D–511 C.
- PRZYWARA, Erich (2014): *Analogia Entis*. Ford. John R. Betz, David Bentley Hart. William B. Eerdmans.
- RUOKANEN, Miikka (1982): *Hermeneutics as an Ecumenical Method in the Theology of Gerhard Ebeling*. Helsinki, Luther Agricola Society B13.
- SHEEHAN, Thomas (1987): *Karl Rahner: The Philosophical Foundations*. Preface by Karl Rahner, SJ. Ohio (OH), University Press.
- SPIVAK, Gayatri C. (1999): *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge (MA), Harvard University Press.
- TILlich, Paul (1951): *Systematic Theology*. Vol. 1. Chicago, The University of Chicago Press.
- TONNER, Philip (2019): *The Univocity of Being*. Continuum.
- WILLIAMS, Arthur – WALSH, James J. – HYMAN, Arthur (2010): *Philosophy in the Middle Ages: The Christian, Islamic, and Jewish Traditions*. Hackett Publishing Company, Inc.
- YOUNG, Frances M. (1993): *The Making of the Creeds*. London, SCM Press.